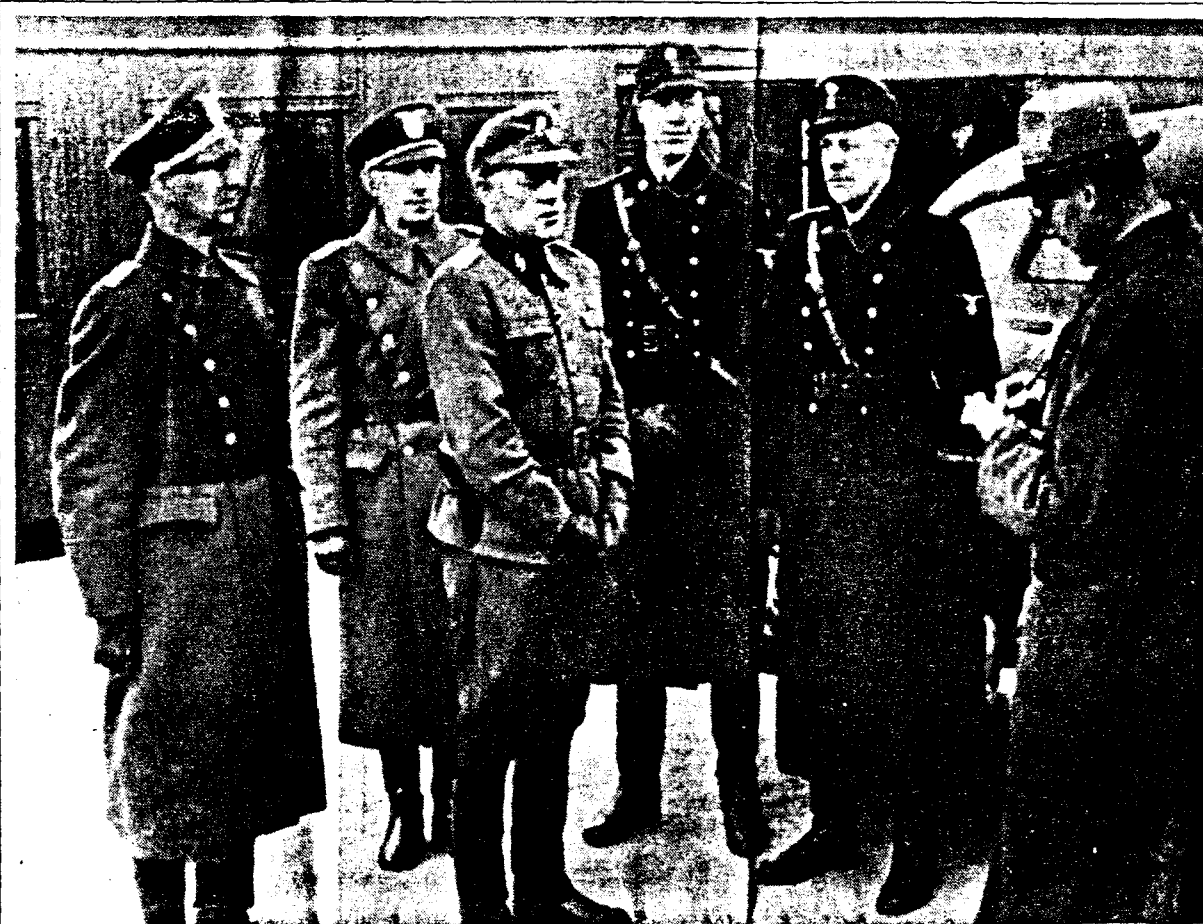

Aftenposten Lørdag 9. september 1989

På nazi-ministerens forværelse

Var Quislings «justisminister» Sverre Riisnæs sinnssyk, eller simulerte han bare for å slippe å bli henrettet under rettsoppgjøret? I sin psyko-biografi «Gal mann til rett tid», som utkom denne uken, forteller historikeren Nils Johan Ringdal om politimester-sønnen fra Vik i Sogn som ble en av nazitidens verste bødler, og derefter Norges mest gjennom-undersøkte psykiatriske pasient. Ringdal forteller også om hverdagen rundt Riisnæs, sett bl.a. gjennom hans to forværelsesdamer: Den korrekte departementsfullmektig og jøssing Anne-Cathrine Piro og kontrodamen Astrid Ponomarova Thommesen, NS-medlem og «Mata-Hari», som gjerne festet med tyskerne, men samtidig sto bak den største lekkasjesak i Norge under krigen. Aftenposten bringer her utdrag fra boken.

RIKSKOMMISSÆR Terboven hadde alt tidlig på høsten 1940 ønsket omfattende personutskiftninger i noen av de viktige departementene. Ved den anledning kalte han flere av ministrene ut til Skaugum. De ble pålagt å være strengest mulig når det gjaldt avskjedigelser, for å spare seg for ubehageligheter senere.

Sverre Parelius RIISNÆS

Før krigen var Sverre Parelius Riisnæs — født i Sogn i 1897 — en anerkjent fagjurist og statsadvokat i Buskerud og Oppland, uten annet politisk fortegn enn at han vel sognet til Arbeiderpartiet. Under rettssaken mot innbruddstyvene som hadde brutt seg inn hos Leo Trotskij, var han aktor — og pådro seg følgelig Nasjonal Samlings vrede.

Men 6. juli 1940 meldte han seg inn i NS, og i september samme år ble han «kommisærisk statsråd» for Justisdepartementet, før han fortsatte som «justisminister» i Quislings «regjering» fra 1942 til 1945. I mai dagene 1945 forskanset han seg på Skallum gård i Bærum sammen med politimester Jonas Lie og fylkesfører Henrik Rogstad, men var den eneste av de tre som ikke oppfylte selvmordspakten de hadde inngått. For Riisnæs, som all sin dag ble betraktet som opportunist, «hadde hørt Guds stemme, som sa at han ikke skulle dø».

Fordi det rettspsykiatriske flertall kom til at Riisnæs var sinnssyk, slapp han å bli henrettet og satt isteden på Reitgjerdet sykehus fra høsten 1947 til 1960. Etterat han slapp ut, holdt han i noen år til «på skauen» i Solør, men uten kontakter med det faste, gammelnazistiske miljø. Fra 1972 bodde han i et par etapper i kloster i Italia i tilsammen halvannet år, fordi han under marsjen «var blitt katolikk» — litt av en overgang fra hans Odin-og-Tor-bloting under krigen og dype protestantisme under rettsoppgjøret! Fra Italia flyttet han videre til Wien, der han innlosjerte seg hos enken etter en ungdomsvenn, og ble i den østerrikske hovedstad i ca. ti år. Men i 1985 vendte han tilbake til Norge, og ifjor sommer døde han på Ullevål sykehus i Oslo.

Et underlig sammenreff: En av innbruddstyvene fra Trotskij...

107621

I Justisdepartementet var det ikke minst ekspedisjons-sjefen, den magre og tørre «surjuristen» Carl Platou som Terboven hadde hatt i tanke. Riisanæs motsatte seg bestemt å si opp denne inkarnasjonen av departemental ånd. Det som primært ble anført mot Platou, var at han hadde vært med kong Haakon og Regjeringen nordpå. Men selv Jonas Lie hadde jo deltatt i kampene! Så det var ikke et gyldig argument. Da også Quisling sto opp for Platou og han siden avga lojalitetserklæring, var han berget. Derefter kalte Riisanæs alle andre embedsmenn og sekretærer inn på sitt kontor og sa at han ikke krevet at de meldte seg inn i NS så lenge de var lojale og utførte de plikter de ble pålagt. Det var likevel klart at Carl Platou ikke lenger kunne behandle alle saker i siste hånd. Derfor kom det en ny mann — Reinhold Gram Breien — til departementet, rett fra NS.

Breien var også pålagt å spionere på den nye justisministeren og holde ham under oppsikt, påsto Platou senere. Mange i NS klarte aldri å kvitte seg med skepsisen overfor Riisanæs. Han var og ble en opportunist, og det hjalp ham ikke om han sto på for den nye tid med dobbelt styrke.

Jøssingen på forværelset

Det var også andre av de gamle departementsansatte som Riisanæs knyttet til seg uavhengig av politiske hensyn. Ikke minst gjaldt dette 54-årige Anne-Cathrine Piro, som i alle år hadde bestyrt statsrådets forværelse. Riisanæs husket henne fra mange besøk på justisministerens kontor i sin tid som statsadvokat. Slik han nå så det, var hun — selv om også Riisanæs var klar over at hun var overbevist jøssing — et stabiliserende element. I likhet med Platou kjente hun departementets irrganger. Riisanæs mente derfor det var en fordel om hun ble værende.

Virkelighetsorientering

For Riisanæs ble hans forværelsesdame et kontaktpunkt til en del av det norske samfunn han etterhvert kom til å kjenne dårligere og dårligere. Spillet mellom den eksentriske minister og hans ytterst korrekte sekretær ble derfor for Riisanæs et lære-

Justisminister Sverre Riisanæs (nr. to fra høyre) og politiminister Jonas Lie (nr. 3 fra venstre) har vært ved fronten, og de to tapre krigere —

her det i billedteksten fra dengang — blir intervjuet av pressen ved hjemkomsten. (Foto: Hjemmefrontmuseet)

stykke i virkelighetsorientering. Han hilste feks. aldri med nazistenes sedvanlige «Hell og søl», men snarere med et muntert «God morgen» når han innfant seg på sitt kontor. Men enkelte ganger var det annerledes. En dag smilte han infamt: Ja, idag har dere jøssinger det ikke morsomt. Nå går det dårlig for engelskmennene, hilste han. Hun pleide langtfra alltid å svare tilbake, men denne morgenen repliserte hun kvikt at «engelskmennene ihvertfall var seige».

Hele dagen gikk uten ordveksling. Først kl. 15 kom han ut med dagens aviser, hev dem i sofaen, sendte henne et andt blikk og sa: «Jeg skal aldri tilgi Dem at De sa at engelskmennene var seige!» Derefter marsjerte han ut.

Eksentrisk oppførsel

Frøken Piro var blant dem som etter krigen ble bedt om å uttale seg i spørsmålet om Riisanæs' eventuelle galskap. Interessant nok konkluderte hun med at han ikke kunne betegnes som gal. Snarere var han «underlig sammenstilt» og bad stadig på overraskelser for dem som var sammen med ham. Oftest var han søklig, men enkelte ganger kunne han nok bevege seg over grensen for normal oppførsel. Av og til kom han ut på forværelset og oppførte små skuespill, kunne imta Napoleon-positurer med hånden i jakken, og tale om sitt land og sitt folk — etter de verste forbilder. En dag stilte han seg opp foran et av de tvangssopphengte Quisling-portrettene og sa henført: «Er det ikke et deilig uttrykk i Førerens ansikt!» Frøken Piro var ikke enig og påpekte både hvor fet han var og at det rasende uttrykket skyldtes rynken mellom brynene. Da fikk hun sporensstreaks beskjed om å ringe Stenersens forlag og få dem til å retusjere bort rynken!

Tve justisministre

Anne-Cathrine Piro var da også selve konsentratet av den korrekte og stramme, men også munnrappede departementsfullmektig og hadde arbeidet i Justisdepartemen-

tet siden ettervinteren 1919. Riisanæs var den tyvende statsråd hun arbeidet for, etter kjente personligheter som Otto Blehr, Paal Berg og Trygve Lie. Ikke minst Lie hadde hun et godt forhold til.

Selv var Anne-Cathrine Piro lærerinneutdannet og kom fra en gammel embedsmannsfamilie. Hun var datter av sorenskriver A.C.J. Piro på Hamar, og moren var en Heltberg, i fjern familie med studentfabrikken av samme navn. At hun gjennom årene så og hørte adskillig på sitt forværelse — både før og under krigen —

Riisanæs var den tyvende statsråd departementsfullmektig Anne-Cathrine Piro arbeidet for. Til tross for at hun var jøssing på sin hals, opparbeidet hun og Riisanæs en slags gjensidig respekt for hverandre på kontoret.

ser man de frodigste eksempler på i heftet med gulnede, tetskrevene A4-ark som hennes grandneve Bjørn Piro i Bærum har arvet. Og som hun selv hadde utstyrt med tittelarket «25 år på justisministerens forværelse».

Gjensidig respekt

Uansett hvor uenige Riisanæs og frøken Piro var politisk, hadde de en slags gjen-

sidig respekt for hverandre og forsto hverandres humoristiske sans. En gang han hadde sluppet opp for binders, kom han ut på forværelset og spurte om ikke frøken Piro kunne melde ham inn i jøssingenes forening, slik at han kunne få tak i flere binders.

Det første bevis på at Riisanæs hadde innsett at han og Quisling-regjeringen hadde tapt spillet, fikk frøken Piro julen 1943, etterat Riisanæs 1. juledag hadde vært utsatt for en flyulykke på vei hjem fra Finland og Nord-Norge. På Riisanæs' store tvangsmobiliseringsplan for 75 000 nordmenn slapp ut. Riktignok skal planen allerede ha vært uaktuell da den slapp ut, men den skaffet likevel Hjemmefronten et av dens beste propagandakort. også frøken Piro er blitt nevnt i forbindelse med lekkasjen, men ifølge Ringdals bok var det da frøken Thommesen i januar 1944 fikk planen til renskrivning, at det hele startet.

«Det spennende grenseland»

Hun skal ha vært litt av en dame, denne Astrid Ponomarova Thommesen. Riisanæs betegnet henne senere som «veldig fiks», og hun skal ha vært helt spesielt pågående i sin omgang med menn. Sammen med kjæresten likte hun «å leve i det spennende grenseland», som de selv sa det i avhørene etter krigen, og det smådekadente paret gikk gjerne på fest med tyskerne. Samtidig drev de på og rappede dokumenter fra nazistministerens kontor, nærmest som en selskapslek, for å se hvor langt de kunne drive det. Men etterhvert som kjæresten gled over i Milorg — der han ble kjent som «Jonas» og hun som «Astri» — ble det mer alvor og tyveri-riene. Frøken Thommesen var og ble medlem av NS, men hun stjal stadig flere dokumenter og ga dem til kjæresten, som leverte dem til rette vedkommende i Milorg.

Helt siden Riisanæs kom tilbake fra Finland julen 1943, hadde han vært opptatt av sin tvangsmobilisering, og ut i januar leverte han planen ut på forværelset til renskrivning. Frøken Thommesen

lem av NS siden 1941, på den tiden da hun begynte i departementet. Frøken Thommesen skrev utmerket tysk og russisk og hadde de beste skussmål. Forøvrig kunne det ikke brukes mot henne at hun var halvt russisk — for selveste Quisling hadde jo en russisk hustru.

Tvangsmobiliseringen

Ved en skjebnens ironi ble det nettopp den nazistiske frøken Thommesen som kom til å stå bak den trolig største lekkasjesak under krigen, da Riisanæs' store tvangsmobiliseringsplan for 75 000 nordmenn slapp ut. Riktignok skal planen allerede ha vært uaktuell da den slapp ut, men den skaffet likevel Hjemmefronten et av dens beste propagandakort. også frøken Piro er blitt nevnt i forbindelse med lekkasjen, men ifølge Ringdals bok var det da frøken Thommesen i januar 1944 fikk planen til renskrivning, at det hele startet.

«Det spennende grenseland»

Hun skal ha vært litt av en dame, denne Astrid Ponomarova Thommesen. Riisanæs betegnet henne senere som «veldig fiks», og hun skal ha vært helt spesielt pågående i sin omgang med menn. Sammen med kjæresten likte hun «å leve i det spennende grenseland», som de selv sa det i avhørene etter krigen, og det smådekadente paret gikk gjerne på fest med tyskerne. Samtidig drev de på og rappede dokumenter fra nazistministerens kontor, nærmest som en selskapslek, for å se hvor langt de kunne drive det. Men etterhvert som kjæresten gled over i Milorg — der han ble kjent som «Jonas» og hun som «Astri» — ble det mer alvor og tyveri-riene. Frøken Thommesen var og ble medlem av NS, men hun stjal stadig flere dokumenter og ga dem til kjæresten, som leverte dem til rette vedkommende i Milorg.

Helt siden Riisanæs kom tilbake fra Finland julen 1943, hadde han vært opptatt av sin tvangsmobilisering, og ut i januar leverte han planen ut på forværelset til renskrivning. Frøken Thommesen

sperrert synene opp og tok et ekstra gjennomslag av dokumentet, som hun ga videre til sin venn i Milorg. Den illegale pressen bragte straks nyheten, og via statspolitiet kom saken tilbake til Riisanæs, som mistenkte sin sekretær. Etterforskning ble satt i gang, og bl.a. frøken Thommesen ble avhørt, men de fant ingen beviser og lot henne bli på sin post. Paradoksalt nok var Quisling åpenbart fornøyd med lekkasjen, som han mente kunne ha en positiv skremseeffekt. Quislings milde reaksjon tyder også på at planen var temmelig løs.

Hva skjedde så med justisminister Riisanæs' to forværelsesdamer — den korrekte departementsfullmektig og jøssing Anne-Cathrine Piro og den nazistiske assistenten Astrid Ponomarova Thommesen — etter krigen?

Myrdet på høysletten

Frøken Piro gikk på grunn av dårlig helse av med pensjon på sin 60-årsdag i juni 1944. Og i årene frem til sin død våren 1960 drev hun på med sine store interesser, som var bl.a. slektshistorie, maling, musikk og skrivning. Frøken Thommesen ble politietterforsket for sitt NS-medlemskap, men saken mot henne ble henlagt høsten 1945, etter påtrykk fra bl.a. mannlige forbindelser i motstandsbevegelsen. Noen år senere dro hun utenlands og arbeidet først for FN i Kongo og fra 1962 i Etiopia for Den økonomiske kommisjon for Afrika. Riisanæs påsto i sine eldre år at hun i virkeligheten arbeidet for KGB, men kanskje var det fantasier, som så mye annet av det han sa. Uansett endte hennes liv dramatisk — hun ble myrdet mens hun var på ferie i det etiopiske høylend høsten 1973. Først ble det antydnet at hun var blitt drept av krokodiller, men etterhvert ble en 19-årig gjeter arrestert for drapet fordi han var i besittelse av noen av frøken Thommesens eiendeler. Men var det nå egentlig han som tok livet av den eventyrlyste, halvt russiske damen fra nazistministerens forværelse? Tilrettelagt for Aftenposten av Elisabeth Holte

sommeren 1940 engasjerte for å skygge «opportunisten Riisanæs» og som ble kjent som «Riisanæs' skygge», døde dagen etter Riisanæs, på et av naborommene på det samme sykehuset! Jobben var fullført.

Sverre Riisanæs på Skallum gård i Bærum i mai-dagen 1945. Mens Rogstad og Lie oppfylte selvmordspakten de tre hadde inngått, hevdet Riisanæs at han hadde hørt Guds stemme, som sa at «du skal ikke dø». Dermed lot han være å ta livet av seg.